

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ І ЗМІНА СТАНОВИЩА СЕРЕДЬНОГО КЛАСУ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Александрова О.С. (м. Запоріжжя)

Анотації

У статті аналізуються тенденції в світовому суспільному розвитку, що призводять до трансформації соціальної структури і зміни становища середнього класу в сучасного західному суспільстві. Наслідком глобалізації стала поява глобального громадянського суспільства і транснаціонального капіталістичного класу. Наслідком переходу західного суспільства в початкову фазу постіндустріального (інформаційного) розвитку стала поява нового класу інтелектуалів і андекласу, за рахунок розмивання класичного середнього класу. В останній час простежується тенденція перетворення класу інтелектуалів і андекласу в глобальні класи. У статті розглядаються сценарії майбутнього соціального устрою і аналізуються можливі перспективи середнього класу як соціального феномена в розвиненому постіндустріальному суспільстві.

In the article the author analyses tendencies in world community development, which result in transformation of social structure and change of position of middle class in modern western society. The consequence of transition of western society in the initial phase of postindustrial (informative) development is appearance of new class of intellectual persons and underclass, due to washing out of classic middle class. Now the tendency of transformation of class of intellectual persons and underclass in global classes is traced. In the article the scenarios of the future social mode are examined and the possible prospects of middle class as the social phenomenon in the developed postindustrial society are analyzed.

Ключові слова

СЕРЕДНІЙ КЛАС, СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА, ТРАНСФОРМАЦІЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО, ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ КАПІТАЛІСТИЧНИЙ КЛАС, ГЛОБАЛЬНЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, КЛАС ІНТЕЛЕКТУАЛІВ, АНДЕКЛАС

Вступ

Геополітична спрямованість сучасного цивілізаційного процесу визначається глобалізацією, прогресуючим зростанням значущості гуманітарної сфери, постіндустріальними принципами суспільного розвитку, що, з одного боку, сприяє економічному росту ряду країн, демократизації політичних відносин, розширенню соціальних можливостей людей, а з іншого боку, породжує низку нових проблем, однією з яких є пошук засад стійкого і стабільного розвитку. Ця проблема актуальна не тільки для суспільства перехідного періоду, до якого поза сумнівом відноситься і сучасне українське суспільство, але і для країн

Заходу. Саме середній клас в розвинених країнах: сприяє підтримці соціально-політичної стабільності і порядку; забезпечує стійкий технологічний і економічний прогрес; створює, освоює і поширює зразки соціокультурних і інноваційних поведінкових практик; виступає основним носієм базових компонентів національної культури; служить соціальною опорою і головною рушійною силою реформ [10, 58]. Тобто в розвинених країнах саме середній клас є основним чинником забезпечення стабільності, гарантом стійкого розвитку. Проте останнім часом і в країнах Заходу намітилися тенденції, які сприяють розмиванню середнього класу, його складу, меж і чисельності, що приводить до загострення соціальних протиріч, наростання конфліктогенного потенціалу певних верств західного суспільства. Тому аналіз тенденцій сучасного світового розвитку, які приводять до трансформації соціальної структури і зміни становища середнього класу в розвинених країнах має як теоретичне, так і практичне значення.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблемами постіндустріального суспільства і вивченням специфіки соціально-класової структури в ньому займаються В. Алтухов [1], Ю. Васильчук [6], В. Іноземцев [16], Р. Цвильов [35] та ін. Проблеми устрою сучасного західного суспільства і трансформацію його соціально-класової структури досліджують У. Бек [3], П. Бурдьє [5], М. Вебер [7], Е. Гідденс [9], Дж. Гелбрейт [11], Р. Дарендорф [12], К. Девіс [13], Дж. Кендрік [19], Р. Дж. Коллінгвуд [20], Р.П. Коулмен [22], Д. Лейн, Р. Лінтон, Г. Лукач, Н. Луман, Р.К. Мертон, Т. Парсонс, П. Сорокін, А. Турен та ін.

Аналіз ступеня розробленості об'єкта дослідження дозволив вичленувати проблемне поле статті, заявлене в актуальності.

Мета статті - аналіз тенденцій світового розвитку, які приводять до трансформації соціальної структури і зміни становища середнього класу в сучасному західному суспільстві; прогноз можливого сценарію соціальних трансформацій в постіндустріальному суспільстві.

Обговорення проблеми

Глобалізація, перехід ряду країн Заходу в початкову стадію інформаційного суспільства, формування світової системи економіки, панування однополюсного світу - всі ці, та інші чинники привели до зміни основ світового порядку і появи нових тенденцій в світовому суспільному розвитку, а саме:

- генезис глобального громадянського суспільства;
- формування глобального (транснаціонального) капіталістичного класу;
- розмивання основ середнього класу;
- поява "класу інтелектуалів";
- становлення андекласу.

Подальший розвиток цих тенденцій приведе до трансформації економічних основ суспільства, якісної зміни його соціальної структури, а відповідно політичної сфери і духовного життя. Проаналізуємо дані тенденції більш детально.

Глобалізація. Практично всім відома гіпотеза, згідно з якою основою процвітання Заходу і його світового домінування, окрім відносно кращої організації і вищої продуктивності праці, є витончена система глобального економічного апартеїду (відокремленого розвитку) і нерівноправного торгового обміну [4, 203]. Світ добробуту сконцентрований в близько 25-30 розвинених країнах, які майже всі належать до елітарного клубу - Організації економічного співробітництва і розвитку (так званий "золотий мільярд"). Світ бідності представлений переважно країнами "третього світу", кількість яких на порядок більше. Впродовж ХХ ст. відстань між світовими економічними центрами і периферією багато разів зростала. Система глобального економічного апартеїду і нерівноправного торгового обміну, як припускає В. Вовк, має дві складові: монопольне володіння в масовому масштабі сучасними передовими знаннями і технологіями і, як наслідок, принципова відмінність в структурі експорту-імпорту і цінах на нього, створення штучних торгових бар'єрів і застосування неринкових методів конкуренції [8]. Монопольна здатність розвинених країн виробляти сучасну високотехнологічну і якісну продукцію дозволяє їм диктувати свої надвисокі ціни, в яких закладений високий рівень життя процвітаючої частини людства. Сучасні механізми міжнародної торгівлі сприяють тому, що основні світові багатства концентруються в обмеженій кількості розвинених країн, і це дозволяє їм і надалі визначати правила гри і домінувати над рештою світу [8].

Успіхи в розвитку науки і техніки, революція у сфері кредитно-грошового обігу, поява єдиної інформаційної мережі, у тому числі і глобальної мережі Інтернет, якщо спиратися на дослідження американського економіста Лестера Туроу, - все це свідчить про те, що світ перетворюється на одне велике селище [36, 4]. Однак по цьому питанню існує й інша думка, "...всупереч недоречним метафоричним уявленням про глобалізацію як про "глобальне селище", глобалізація не приводить неминуче до гомогенізації. Вона породжує переможців і переможених, включених і виключених" - підкреслював президент Ради з досліджень у сфері соціальних наук (США) К. Превітт [цит.по: 2, 110]. Таким чином, глобалізація приводить до зіткнення різних частин капіталістичного світу, при цьому необхідно враховувати факт трансформації соціальної структури усередині розвинених країн, що поза сумнівом позначатиметься на ступені інтенсивності і характері цих зіткнень.

Глобальне громадянське суспільство. У першому наближенні глобальне громадянське суспільство визначають як "громадянське суспільство, що вийшло за межі національних держав і діє в міжнародному масштабі, об'єднує в своїх мережах і організаціях представників різних країн і спрямовує свою активність в сферу глобального суспільного блага. Тобто на подолання наслідків стихійних

лих, запобігання гуманітарним конфліктам і катастрофам, боротьбу з епідемією ВІЛ/СНІДу, вирішення проблем екології, захист прав людини, формування міжнародних демократичних коаліцій тощо. Головна структурна ланка національних громадянських суспільств - недержавні організації - трансформуються в глобальному форматі в міжнародні суспільні організації. Глобальне громадянське суспільство є проявом глобалізації і повною мірою відображає її суперечливий характер. Активність глобального громадянського суспільства в розповсюдженні західних ліберальних цінностей як універсальних, об'єктивно сприяє процесу стирання економічних і культурних особливостей різних країн світу. А це, у свою чергу, розчищає шлях для експансії глобального капіталу на місцевих ринках і використання дешевої робочої сили країн, що розвиваються.

Транснаціональний капіталістичний клас. Процеси глобалізації змінюють економічну практику окремих країн. Характерною рисою економічної транснаціональної практики є її вихід за межі національних кордонів. Транснаціональні корпорації виходять на міжнародну арену тоді, коли продавці, посередники і покупці стають складовими однієї і тієї ж глобальної організації. Не дивлячись на те, що ТНК діють в різних секторах економіки, їх всіх об'єднує одна основна функція - накопичення капіталу в глобальному масштабі, розробка і розповсюдження глобальних стратегій, що гарантують ріст ТНК. Одним з важливих наслідків експансії капіталістичної мікроекономіки є те, що індивідуальні економічні актори (працівники і підприємці), і колективні економічні актори (профспілки і ТНК) все більше усвідомлюють транснаціональний характер і масштаб власних практик і прагнуть до поширення свого глобального впливу [2, 114].

Спираючись на реалії розвитку світової капіталістичної системи і практики ТНК британський соціолог, професор Лондонської школи економіки і політичних наук, автор відомої "Соціології глобальної системи" Л. Склейр, висуває концепцію *транснаціонального капіталістичного класу*. Дана концепція ґрунтується на визнанні одного *центрального* транснаціонального капіталістичного класу, який ухвалює рішення. Ці рішення розповсюджуються на всю капіталістичну систему. Саме цей клас зв'язує ТНК в кожній окремій місцевості, регіоні, країні [41, 71-72]. На думку Л. Склейра, в даний час, ні глобальний капіталістичний клас, ні глобальний робочий клас не мають ні транснаціональних політичних партій, ні транснаціональних профспілок, хоча такі міжнародні групи вже існують і здійснюють певний вплив на політичну практику ТНК. У свою чергу ТНК прямо або опосередковано впливають на зміст діяльності цих груп [2, 116].

"Розмивання" середнього класу. У сучасному західному суспільстві середній клас еволюціонує у напрямі все більшої однорідності і відомої деієрархізації. Західні країни, що досягли стадії постіндустріального розвитку, перетворилися на відносно однорідні "суспільства середнього

класу". Ні рівень освіти, ні рівень доходу, ні тип споживання, ні самоідентифікація вже не є надійними груповими ознаками, втративши колишній фіксований характер. Разом з тим таке суспільство залишається у край диференційованим, де "жорстка" суспільна диференціація перетворюється на диференціацію "розпливчату". Якщо раніше соціальна диференціація була лише природним і побічним продуктом суспільного статусу, то тепер вона стає самоціллю, прагнення до якої не має межі" [21, 93].

Сьогодні відбувається зниження життєвого рівня у працівників індустріального сектора і значної частини сфери послуг, і зростання його у працівників, зайнятих у наукоємкому виробництві, які раніше також належали до середнього класу. Відбувається ерозія цієї раніше досить однорідної маси населення, і, поза всяким сумнівом, велика її частина має перспективи поповнити ряди нижчого класу, що не може не викликати соціального протесту, цілком зрозумілого і здатного прийняти виражені форми вже в наступному десятилітті [18, 26].

На сесії Всесвітнього економічного форуму в Давосі в 1995 р. наголошувалося, що "песимізм панує не тільки в Росії, але і в США, і Західній Європі. І головне його джерело - *руйнування основ, на яких покоїлися благополуччя і спокій західної стабільності - середнього класу*. З повсюдним приходом нових технологій і зростанням конкуренції середній клас вступив в епоху жорсткої змагальності, високого ризику зайнятості, необхідності пристосовуватися до обставин, що постійно змінюються". Каталізатором нових проявів класового протистояння може стати крах існуючої в даний час системи соціального забезпечення. Все різноманіття систем соціального забезпечення в різних країнах в принципі зводиться до двох моделей - американської і західно-європейської. Перша характерна для традиційно демократичного суспільства США, де поняття соціальних витрат пов'язане в основному з соціальною допомогою - системою welfare, що охоплює 20 % найбідніших верств населення. Вся решта населення, що справно виплачує податки, відчуває себе середнім класом. У країнах Західної Європи, яким історично властива традиція станової диференціації суспільства, соціальна допомога співвідноситься перш за все з системою соціального страхування, що базується на загальній категорії ризику, до якого схильні всі члени суспільства. Тому отримання державної підтримки не пов'язано з соціальною приналежністю. За наявними оцінками, основна частина доходів майже 45 % дорослого населення Франції залежить від системи соціального забезпечення (з урахуванням осіб, які одержують базові пенсії). У роки "славного тридцятиліття", коли з ентузіазмом утілювалася ідея суспільства загального добробуту, в рамках і тієї, і іншої моделей стрімко нарощувався рівень соціальних витрат. Проте на рубежі 1980-1990-х років стали виразно проявлятися ознаки кризи соціальних витрат. Збереження рівня соціальних витрат в умовах виснаження ресурсів

зажадало збільшення податків і обов'язкових внесків в систему соціального забезпечення, що натрапило на опір середнього класу, який почав відчувати себе обділеним. Упродовж ряду років збільшення податкового тягара пояснювалося і виправдовувалося змінами в демографічній ситуації. Проте поступово рівень соціальних витрат досяг якоїсь межі соціальної справедливості, коли одержувачі державної допомоги опинилися в більш привілейованому стані в порівнянні з платниками податків. Доходи типової працюючої сім'ї, що належить до середнього класу і платить податки, зрівнялися з доходами непрацюючої сім'ї, що живе на засоби державної підтримки.

Запропоновані шляхи вирішення проблеми соціального забезпечення, перш за все, пов'язані з селективним принципом надання державної допомоги і підтримки. Однак все це породжує дві тенденції в соціальному розвитку західних суспільств. Наприклад, для США вузька селективність системи соціальної підтримки (1/5 населення), привела до того, що середні класи незадоволені: адже має місце повне неспівпадання між тими, хто платить, і тими, хто одержує. З селективністю пов'язані і такі масштабні проблеми західних країн, як маргіналізація груп, яким спрямована соціальна допомога. Розширення кола осіб, що одержують допомогу і збільшення тривалості отримання допомоги - невід'ємна риса практично всієї селективної соціальної допомоги у всіх країнах. У США останніми роками навіть обговорюється *загроза консолідації нового люмпен-пролетаріату, або андекласу*. У даний час йде пошук шляхів подолання негативних наслідків упровадження селективної (адресної) соціальної допомоги. Але результати упровадження подібних моделей поки малоефективні [21, 93-96].

Отже, засоби, що спрямовуються на вирішення соціальних проблем, лише консервують, але не вирішують їх. Зважаючи на це держава повинна буде в недалекому майбутньому зробити важкий вибір між втратою конкурентоспроможності національної промисловості і підтримкою нинішнього рівня життя одержувачів трансфертів і соціальної допомоги. "Враховуючи сучасні обставини в економіці самих розвинених країн і міжнародну кон'юнктуру, можна з упевненістю сказати, що розвиток соціальної сфери не стане пріоритетом в перші десятиліття нинішнього століття. Таким чином, сучасні постіндустріальні суспільства чреваті новими соціальними протиріччями" [18, 26-27].

Не дивлячись на беспрецедентний економічний підйом США і Європи в 1990-ті роки, підкреслює В.Л. Іноземцев, ситуація, пов'язана з існуванням бідних верств населення, не усунулася. Згідно з даними офіційної статистики, до 1993 р. кількість бідних американців досягла 36,9 млн. осіб, тобто збільшилась у порівнянні з попереднім роком на 3,2 % і склала в цілому майже 16 % населення. У країнах Європейського Союзу в 1997 р. не дивлячись на активну соціальну політику, частка осіб, які живуть нижче за межу бідності досягла 17 % населення (57 млн.),

причому найважче становище було у Великобританії, де за межею бідності виявилось 22 % населення.

У останні десятиліття ХХ століття відбувається швидке "розмивання" "середнього класу", який залишався оплотом індустріального суспільства впродовж довгого часу. У цій ситуації нижчий клас перестає бути вузькою групою, що складається з декласованих елементів, і перетворюється на значущу соціальну силу, що протистоїть "класу інтелектуалів" як найважливіший компонент сучасної суспільної структури [18, 20]. Таким чином, в постіндустріальному суспільстві відбувається розмивання середнього класу, частина його поповнює ряди вищого "класу інтелектуалів", а частина - ряди нижчого класу (underclass).

Underclass. Відомий економіст Г. Мюрдаль в 1963 р. визначив underclass як "ущімлений у своїх інтересах клас, що складається з безробітних, непрацевдатних і зайнятих неповний робочий день осіб, які з більшим або меншим ступенем безнадійності відокремлені від суспільства в цілому, не беруть участь в його житті і не розділяють його устремлень і успіхів". При такому підході, вважає В.Л. Іноземцев, до даної категорії осіб слід віднести не менше третини населення розвинених постіндустріальних країн [18, 21].

Таке визначення нижчого класу може бути використане перш за все для адекватного зіставлення його з середнім класом і "класом інтелектуалів". Відносячи до останнього найбільш забезпечених 20 % населення, В.Л. Іноземцев ділить 80 % тих, що залишилися на дві нерівні групи. Одна з них є нижчим класом, куди входить 13-15 % населення, що знаходиться за межею бідності (сюди включаються і представники декласованих груп), а також близько 15 % населення, чії доходи не перевищують половини середнього доходу сучасного найнятого робітника. Інші 50 %, що залишилися формують сьогодні той середній клас, який в ході становлення інформаційного господарства піддається активній дезінтеграції; в результаті велика його частина переходить в майновий прошарок, близький до нижчого класу, а відносно нечисленна поповнює вищі страти суспільства. *У такому трактуванні underclass не представляється чимось виключеним з суспільного життя; навпаки, саме консолідація і формування самосвідомості underclass'у здатні виявитися в майбутньому чинниками наростання соціального конфлікту* [18, 22].

Щодо можливих перспектив underclass'у В.Л. Іноземцевим указуються наступні [18, 25-26]:

1. Процеси майнового і соціального розшарування в найбільшій мірі обумовлені технологічною революцією останніх десятиліть, прискорений технологічний прогрес різко знецінив некваліфіковану робочу силу.

2. Проблема бідності в сучасних умовах не зводиться до питань фізичного виживання або якихось форм пауперизму, дана проблема породжена природним розвитком сучасного господарства.

3. Сучасна система соціального забезпечення на користь низькооплачуваних верств населення здатна лише підтримати існуючий рівень їх споживання і не допускати різкого зниження, однак будь-які зусилля держави не здатні привести до якісної зміни пропорцій розподілу суспільного багатства в цілому.

Knowledge-class. "Клас інтелектуалів" - це "...прошарок інтелектуальних працівників, які володіють невідчужуваною власністю на інформацію і знання, є рівними партнерами власників засобів виробництва, не експлуатовані як клас, їх діяльність мотивована якісно новим чином, причому всі ці ознаки певною мірою виявляються успадкованими" [17, 71]. На думку В.Л. Іноземцева, в умовах постіндустріального суспільства, картина класового протистояння радикально трансформується. По-перше, представники "класу інтелектуалів" все більш явно сповідують нематеріалістичні цінності, тоді як більшість громадян як і раніше продає свою працю в першу чергу заради отримання матеріальної винагороди, керуючись цілком матеріалістичними за своєю природою стимулами. По-друге, пануючий клас не тільки тепер володіє існуючими засобами виробництва, або невідтворюваними (земля), або створеними працею пригніченого класу (капітал), але і самостійно створює ці засоби виробництва, забезпечуючи у власних межах процес формування і самозростання інформаційних цінностей, через що нижчий клас стає вже не таким необхідним для забезпечення багатства соціальної верхівки. Його претензії на частину національного продукту, які раніше представлялися більш, ніж обґрунтованими, сьогодні набагато менш аргументовані, чим значною мірою і пояснюється наростаюча матеріальна нерівність представників вищої і нижчої суспільних страт.

Таким чином, *сучасний класовий конфлікт вже не розвертається навколо власності на засоби виробництва, а формується як результат нерівного розподілу самих людських можливостей*, що додає йому напруженості, неперевершеної гостроти у порівнянні з будь-якою попередньою формою класового протистояння [17, 72].

Інтелектуальне розшарування поступово стає основою всякого іншого соціального розшарування, оскільки саме на цьому ґрунті практично непотрібними для розвитку виробничих процесів виявляються величезні соціальні групи, участь яких в суспільному виробництві була раніше необхідною умовою соціального прогресу [17, 73].

Таким чином, клас інтелектуалів складає еліту інформаційного суспільства й володіє невідчужуваною власністю на знання. Knowledge-class має домінуючі позиції в суспільстві, інтереси цього класу відрізняються від інтересів інших соціальних груп. Рівень освіти представників цього класу значно перевищує рівень освіти більшості громадян, тому межі групи, що володіє інформаційними технологіями, ніколи не можуть розширитися до масштабів суспільства в цілому. Прийнято вважати, що меншості, яка "керує інформацією", дуже важко

або взагалі неможливо створити правлячу опозицію. Однак інформаційна еліта та правляча еліта - поняття не тотожні. Думка про те, що світом сьогодні керують інтелектуали, є помилковою. Знання й кваліфікація самі по собі не є факторами влади, вони використовуються для управління, що забезпечує привілейоване становище в суспільстві представникам knowledge-class. На технократію та інформаційну еліту часто покладають відповідальність за вибір шляхів суспільного розвитку. Проте вони не визначають ці шляхи, а лише технічно й технологічно забезпечують рух у заданому напрямку, за що і несуть відповідальність. На нашу думку, саме правляча еліта разом з транснаціональним капіталістичним класом несе відповідальність за вибір пріоритетних шляхів суспільного розвитку. Крім того, в сучасному світі існує проблема перерозподілу носіїв знань та інформації, у процесі якого відбувається "відтік умів". Приймаючи найкращих фахівців, економічно розвинені країни отримують можливість відірватися практично на недосяжну відстань від країн "третього світу". Ці процеси мають небажані наслідки для мільйонів людей, але в контексті існуючої морально-етичної парадигми культури вони незворотні. Однак, як указує В.М. Семиколонов, у соціумі зберігається можливість виникнення в певний момент нових прогресивних джерел розвитку, які корегуватимуть вплив правлячої еліти на суспільство. Наприклад, може відбутися об'єднання інтелектуалів для принципово нових дій. Тоді насамперед потрібно буде визначити світоглядні позиції, цілі й цінності, на підставі яких можливе таке об'єднання [31, 13]. Отже, на сучасному етапі світового розвитку ми маємо тенденцію, яка поки що, знаходиться у зародковому стані, а саме тенденцію до перетворення локального knowledge-class (на рівні окремих країн) у транснаціональний (глобальний) клас інтелектуалів.

Досить суперечливу теорію - концепцію мережевого інформаційного суспільства, в якому пануватиме нетократія висунули російські учені [15]. Автори пишуть: "Термінологія страт (класів) мережевого інформаційного суспільства ще не встановилася, оскільки саме формування таких страт і самого цього суспільства знаходиться в інкубаційному періоді. Будемо використовувати термінологію Шведської економічної школи. Вищий клас представлений нетократією, що складається з кураторів мереж, мислителів-етерналістів (від англ. слова eternal - "вічність", термін, що підкреслює нескінченність процесу становлення) і нексиалістів (від. лат nexus - "зв'язок", "з'єднання"). З одного боку, нетократія розділена конкуруючими ексклюзивні знання і інформацію мережами, які очолюють і контролюють куратори, а з іншого - об'єднана мережею єдиного кураторіату, що здійснює мережеве управління світом і поліцейський контроль. У російській літературі представники креативної мережевої еліти іноді називаються "люди повітря", сама ця еліта - "ефірократія", а мережеві конгломерати "людей повітря" - "амбітні корпорації". Етерналісти - аналітики покликані формулювати стратегії і знання

(філософію суспільства), які куратори використовують в практичній діяльності. Нексисти, базуючись на досягненнях етерналістів, здійснюють внутрішньо- і міжмережеву підприємницьку діяльність на користь нетократії. Нижчий клас, існування якого нетократія заперечує так само, як буржуазія заперечувала існування як нижчий клас пролетаріату, представлений конс'юмтаріатом (від англ. consumer proletariat - пролетаріат споживачів). До складу цього ж класу фактично потрапляють і капіталісти, зайняті традиційним виробництвом. Можна говорити про те, що капіталізм з його відносинами попиту-пропозиції і виробництва-споживання "опускає" мережеве інформаційне суспільство на нижчий поверх суспільної піраміди" [15, 6]. Не дивлячись на те, що дане вчення про організацію суспільства, наступного за капіталізмом було піддано різкій критиці в тому ж журналі [25], воно у загальних рисах показує можливий сценарій подальшого розвитку суспільства в інформаційну епоху. Доречно звернутися і до досліджень І. Єфимчук, яка пропонує наступний сценарій глобальної соціальної трансформації. Як відмічає І.В. Єфимчук, якщо відійти від вузькопрофесійного економічного підходу і розширити рамки дослідження, то виявиться, що, застосувавши активну розподільчу політику, країни Заходу на новому рівні господарської організації відтворили політику аграрних цивілізацій Азії, спрямовану на згладжування майнової диференціації. У ХХ ст. індустріальна цивілізація відновила й інший східний феномен: систему перехресних прав власності, що розмиває межі абсолютної приватної власності і допускає більшість населення до співволодіння ресурсами [14, 138-139].

У боротьбі різних політичних (і економічних) сил завжди є переможці і переможені. Демократична форма політичної влади можлива тільки тоді, коли у переможеного є можливість вирватися за рамки обмежень, що накладаються на нього переможцем; піти за межі системи, в середовище, яке поки що вільне, не організоване (або організоване на нижчому рівні), і розвиватися за рахунок речовини і енергії цього середовища. Але демократія, на думку І.В. Єфимчук, неприйнятна для закритої глобальної системи, в якій обмежені ресурси повинні використовуватися оптимально, а, отже, належати лідерам. Коли аутсайтери не в змозі знайти альтернативні ресурси, що забезпечують їм економічну і політичну свободу, вони вимушені підкорятися; на тому стояли всі східні деспотії.

Якщо людству вдасться реалізувати стабілізаційний сценарій, він неминуче зведеться до побудови жорстко ієрархізованого (вертикально) і усередненого (горизонтально) соціуму, в якому гомогенність переважатиме над різноманітністю, відтворення зразків (і матеріальних, і ідеальних) над інноваціями, становість над соціальною мобільністю. І, як будь-яка замкнена система, що має жорстку структуру, ця планетарна організація спиратиметься на піраміду влади-власності, що упорядковує майнові відносини в соціумі, який позбавлений додаткового надходження ресурсів. При одній обмовці, що принципово відрізняє індустріальну

систему господарювання від аграрної. На сучасному рівні розвитку озброєнь неможливо реалізувати функціональну динаміку через механізм концентрації/деконцентрації власності, що діяв в аграрних імперіях. Планетарна піраміда влади-власності повинна бути оптимально організована, інакше перша ж фаза її руйнації одночасно стане і останньою. Верхівка піраміди зобов'язана не тільки брати, але і віддавати, активно займаючись редистрибуцією [14, 140].

Висновки

На трансформацію соціальної структури і зміну становища середнього класу в сучасному західному суспільстві впливають наступні тенденції: глобалізація, яка є основою для формування глобального громадянського суспільства і транснаціонального капіталістичного класу; входження розвинених країн в першу стадію інформаційного суспільства привело до появи в цих країнах "класу інтелектуалів" і становлення наймасовішого андекласу, що стало можливим в результаті розмивання середнього класу в західному суспільстві як гаранта його стабільності і стійкості. Слід звернути увагу на зародження тенденції перетворення як класу інтелектуалів, так і андекласу в глобальні класи. У такій ситуації найбільш невизначеними виявляються перспективи середнього класу в постіндустріальному суспільстві. Можна припустити два варіанти сценарію щодо перспектив середнього класу в сучасному західному суспільстві. Песимістичний сценарій полягає в подальшому розмиванні основ середнього класу, в поповненні за його рахунок інтелектуальної меншості і соціально виключеної більшості, аж до повного зникнення середнього класу. Оптимістичний сценарій полягає у тому, що розмивання середнього класу відбудеться до певної критичної межі, а завдяки подальшому генезису глобального громадянського суспільства будуть закладені основи для перетворення середнього класу в глобальний (транснаціональний) середній клас. Однак це питання вимагає свого подальшого вивчення.

Важливо відзначити, що інтелектуальне розшарування в сучасних розвинених країнах - на клас інтелектуалів і всіх інших, породжує новий вид конкуренції, як усередині західного суспільства, так і за його межами. У зв'язку з цим по-новому звучить проблема еґенічних програм в постіндустріальному суспільстві (підвищення конкурентоспроможності окремої особи можливе у зв'язку з появою геноміки, взаємозв'язку генів і інтелекту і асортативності шлюбних відносин, коли "клас інтелектуалів" за рахунок схрещувань з собі подібними, підвищує власний інтелектуальний потенціал і прирікає велику частину населення своїх країн на поповнення рядів бідних), в цілому це приводить до підвищення зовнішньої конкурентоспроможності постіндустріальних країн в умовах глобального суперництва при породженні внутрішніх конфліктів і соціальних протиріч. Все це актуалізує проблему забезпечення безпеки суспільного розвитку як постіндустріальних країн, так і країн, що

знаходяться на індустріальній стадії розвитку. Вимивання інтелектуальних ресурсів з посттоталітарних країн і країн "третього світу", "розмивання" середнього класу в постіндустріальних країнах, обмежені можливості для формування середнього класу в перехідному суспільстві - все це актуалізує проблему як національної, так і глобальної безпеки. Такому песимістичному сценарію, можна запропонувати альтернативу - досягнення стабільного розвитку суспільства на основі оптимального співвідношення конкуренції і партнерства, що, в свою чергу, стане підґрунтям для формування середнього класу в суспільстві перехідного періоду і буде перешкодою на шляху розмивання середнього класу в постіндустріальному суспільстві. Вирішення даного завдання можна визначити як **перспективу подальшого наукового дослідження** заявленої проблеми в заданому напрямі.

Джерела

1. Алтухов В. О смене порядков в мировом общественном развитии // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. - № 4. – С. 5-22.
2. Арсеенко А.Г. Современный мир в контексте социологии глобальной системы Л. Склэйра // Соціологічна наука і освіта в Україні: Зб. наук. пр./ Уклад. В.І. Судаков, М.В. Туленков. - К.: МАУП, 2000. - Вип. 2: Соціологія в контексті сучасних соціальних змін. - 2003. - 404 с. - С. 110-122.
3. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. - М., 2000.
4. Буздан Б. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. - К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. - 349 с.
5. Бурдые П. Структуры, Habitus, Практики // Современная социальная теория: Бурдые, Гидденс, Хабермас. - Новосибирск, 1995. - С. 17-26.
6. Васильчук Ю.А. Социальное развитие человека в XX веке // Общественные науки и современность. - 2001. - № 1. - С. 5-26.
7. Вебер М. Основные понятия стратификации // Человек и общество. Хрестоматия / Под ред. С.А. Макеева. - К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. - 272 с. - С. 85-107.
8. Вовк В. Перспектива для України. Тези до доктрини модернізації суспільства. Ін-т громадянського суспільства. - К., 1999. (<http://online.Km.ua/igs/perspet.html>).
9. Гидденс Э. Структура как правила и ресурсы // Человек и общество. Хрестоматия / Под ред. С.А. Макеева. - К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. - 272 с. - С. 77-85.
10. Горюнова С.В. Средние слои и "средний класс" в современном российском обществе // Общественные науки и современность. - 2006. - № 4. - С. 58-67.
11. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество: Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1969. – 480 с.

12. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт // Человек и общество. Хрестоматия / Под ред. С.А. Макеева. - К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. - 272 с. - С. 118-136.

13. Дэвис К. Функционалистское обоснования стратификации // Человек и общество. Хрестоматия / Под ред. С.А. Макеева. - К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. - 272 с. - С. 107-118.

14. Ефимчук И.В. Пирамида власти-собственности: будущее планетарной экономики? // Общественные науки и современность. - 2004. - № 2. - С. 131-142.

15. Зуев А.Г., Мясникова Л.А. Нетократия. Стратовые противоречия сетевого информационного общества // Свободная мысль. - 2005. - № 9.

16. Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия и перспективы. М.: Логос. – 2000. – 304 с.

17. Иноземцев В.Л. "Класс интеллектуалов" в постиндустриальном обществе // Социологические исследования. - 2000. - № 6. - С. 67-77.

18. Иноземцев В.Л. Классовый аспект бедности в постиндустриальных обществах // Социологические исследования. - 2000. - № 8. - С. 18-27.

19. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование: Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1978. – 277 с.

20. Коллингвуд Р. Дж. Новый Левиафан, или человек, общество, цивилизация и варварство // Социологические исследования. - 1991. - № 11. - С. 97-114.

21. Космарская Т. Средний класс и социальная политика // Вопросы экономики. - 1998. - № 7. - С. 88-97.

22. Коулмен Р. П., Рейнуотер Л. Социальное положение в США, новые параметры класса /Социальная структура общества: (проблемы социально-классовой структуры развитых капиталистических стран западной социологии). – М.: АН СССР ИНИОН, 1979. - Вып. 1.

Стаття надійшла 05.05.2007 р.